

Το τροχαίο ατύχημα του Εμμανουήλ Ροΐδη. Παρουσίαση περίπτωσης κρανιογναθοπροσωπικού τραύματος στην Αθήνα των τελών του 19ου αιώνα

Αναστάσιος Ι. ΜΥΛΩΝΑΣ^{1,2}, Ελευθερία-Φωτεινή ΠΟΥΛΑΚΟΥ-ΡΕΜΠΕΛΑΚΟΥ³,
Γεώργιος ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΣ⁴, Ευαγγελία Χ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ⁵

¹Κλινική Στοματικής και Γναθοπροσωπικής Χειρουργικής Θεραπευτηρίου "METROPOLITAN"

²Εργαστήριο Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Ιατρικής, Ιατρική Σχολή ΕΚΠΑ, ³Φαρμακείο «ΠΔ ΜΑΡΙΝΟΠΟΥΛΟΣ»

The road traffic accident of Emmanuel Roides: A case report of cranio-maxillofacial trauma in Athens towards the end of the 19th century

Anastassios I. MYLONAS^{1,2}, Eleftheria-Fotini POULAKOU-REBELAKOU³,
Georgios ANDROUTSOS⁴, Evangelia Ch. PAPADOPOULOU⁵

¹Department of Oral and Maxillofacial Surgery, "METROPOLITAN" Hospital, ²Department of History and Philosophy of Medicine, School of Medicine, National and Kapodistrian University of Athens, ³"PD Marinopoulos" Pharmacy

Ιστορική μελέτη
Historical study

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Εισαγωγή: Ο συγγραφέας του διάσημου μυθιστορήματος «Η Πάπισσα Ιωάννα» Εμμανουήλ Ροΐδης, υπήρξε θύμα τροχαίου ατυχήματος στην Αθήνα των τελών του 19ου αιώνα, που είχε σαν αποτέλεσμα την πρόκληση κατάγματος της άνω γνάθου.

Υλικό και μέθοδος: Η κριτική μελέτη «Το τραγικό σημειωματάριο του Ροΐδη» του Κ. Γ. Κασίνη, διερευνήθηκε εκτενώς για να διαπιστωθούν οι συνθήκες του τροχαίου ατυχήματος, οι συνέπειες του τραυματισμού του Εμμανουήλ Ροΐδη, καθώς και η αντιμετώπισή του. Αποτελέσματα: Στις 27 Ιουλίου 1885 ο Εμμανουήλ Ροΐδης παρασύρθηκε από δύο άμαξες, με αποτέλεσμα περνώντας ο τροχός της μίας άμαξας επάνω από το κεφάλι του να προκαλέσει κάταγμα της άνω γνάθου. Στην χειρουργική αντιμετώπιση και την εν γένει φροντίδα του ενεπλάκησαν γενικοί χειρουργοί της εποχής, ενώ συμμετείχε και οδοντίατρος.

Συμπεράσματα: Η περίπτωση του Εμμανουήλ Ροΐδη, εμπλουτίζει τις γνώσεις μας για την αντιμετώπιση των γναθοπροσωπικών κακώσεων στην Αθήνα των τελών του 19ου αιώνα, προβάλλοντας το διαχρονικό πρόβλημα των τροχαίων ατυχημάτων και της οδικής ασφάλειας, ως βασικών αιτιολογικών παραγόντων των καταγμάτων του σπλαγχνικού κρανίου.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Εμμανουήλ Ροΐδης, τροχαίο ατύχημα, κάταγμα άνω γνάθου, κρανιο-γναθοπροσωπικό τραύμα.

SUMMARY: Introduction: The author of the famous novel "Pope Joan" Emmanuel Roides was a victim of a road traffic accident in Athens towards the end of the 19th century, resulting in a maxillary fracture.

Material and method: The critical study "The tragic notebook of Emmanuel Roides", written by K. G. Kassinis, was studied in detail, to find out how the road traffic accident was happened, the consequences of Emmanuel Roides's injury, as well as its management.

Results: On July 27, 1885 Emmanuel Roides was hit by two carriages in such a way that passing the wheel of one carriage above his head caused a maxillary fracture. Doctors engaged in the surgical management and his overall care were general surgeons as well as a dentist. Conclusions: Emmanuel Roides's case enriches our knowledge about management of maxillofacial injuries in Athens towards the end of the 19th century, bringing forward the timeless problem of road traffic accidents and road safety, as basic etiological factors of viscerocranium fractures.

KEY WORDS: Emmanuel Roides, road traffic accident, maxillary fracture, cranio-maxillofacial trauma.

^{1,2}ΣΠΤΧ, Αναπλ. Διευθυντής, Κλινική ΣΠΤΧ Θεραπευτηρίου «METROPOLITAN», Άμισθος επιστημονικός συνεργάτης, Εργαστήριο Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Ιατρικής, Ιατρική Σχολή ΕΚΠΑ

³Επίκ. Καθηγήτρια, Εργαστήριο Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Ιατρικής, Ιατρική Σχολή ΕΚΠΑ

⁴Αναπλ. Καθηγητής, Διευθυντής Εργαστηρίου Ιστορίας και Φιλοσοφίας, Ιατρική Σχολή ΕΚΠΑ

⁵Φαρμακοποιός, Διευθύντρια Φαρμακείου «Π. Δ. ΜΑΡΙΝΟΠΟΥΛΟΣ»

Παρελήφθη: 30/05/2013 - Έγινε δεκτή: 26/06/2013

Paper received: 30/05/2013 - Accepted: 26/06/2013

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο «αφορισμένος» των ελληνικών γραμμάτων Εμμανουήλ Ροΐδης (1836-1904) (Εικ. 1), συγγραφέας του περίφημου μυθιστορήματος «Η Πάπισσα Ιωάννα», υπήρξε μοναδικός κριτικός και λογοτέχνης που συνέβαλε στη διάπλαση μιας νέας αισθητικής συνείδησης, υπηρετώντας πολλά και ετερογενή είδη του λόγου (μυθιστοριογραφία, χρονογραφία, κριτική, σχολιασμός) (Vitti, 1978). Πολυπράγμων, βιβλιόφιλος και φιλομαθής άσκησε καθοριστική επίδραση στη νεότερη γενιά «που τον αναγνώριζε πνευματικό οδηγό» κατά τον Λίνο Πολίτη, συνεισφέροντας στη Νεοελληνική Λογοτεχνία τον κοσμοπολιτισμό του, την οξύτητα του πνεύματος, το διαβρωτικό χιούμορ αλλά και το κριτικό του πνεύμα (Πολίτης, 1985).

Η σχέση του με την Ιατρική σηματοδεύτηκε από δύο καθοριστικά γεγονότα, αφ' ενός μεν από τη βαρηκοΐα η οποία εκδηλώθηκε αρχικά σε ηλικία 13-14 ετών και εξελίχθηκε τελικά σε πλήρη κώφωση στην ηλικία των 54 ετών, παρά τη χειρουργική επέμβαση στην οποία υποβλήθηκε στο Βερολίνο κατά τη διάρκεια των σπουδών του (19-20 ετών), αφ' ετέρου δε από ένα σοβαρό τροχαίο ατύχημα που είχε σε ηλικία 49 ετών, όταν πιθανώς λόγω της βαρηκοΐας του παρασύρθηκε από μία άμαξα, με αποτέλεσμα να υποστεί κάταγμα της άνω γνάθου, που είχε σαν συνέπεια μετά από αρκετές θεραπευτικές παρεμβάσεις, οι οποίες εξελίχθηκαν σε διάστημα μερικών μηνών, να επανέλθει στους φυσιολογικούς ρυθμούς της ζωής του ύστερα από δύο μήνες αναγκαστικής σιωπής (Poulakou-Rebelakou and Tsiamis, 2005). Τα βιώματά του αυτά αποτέλεσαν σημαντικές πηγές έμπνευσης για πολλά χρονογραφημάτά του ιατρικού ενδιαφέροντος που κόσμησαν τον Αθηναϊκό Τύπο της εποχής, αλλά και διηγήματα και σχόλιά του με ιατρικά θέματα, όπου παρουσιάζεται μία ενδεικτική εικόνα της Αθηναϊκής Ιατρικής των τελών του 19ου αιώνα, τόσο από πλευράς ιδεών και ιατρικών προσωπικοτήτων όσο και από πλευράς θεραπευτικών πρακτικών (Πουλάκου-Ρεμπελάκου και Τσιάμης, 2005). Η ιδιαιτερότητα της ζωής του Εμμανουήλ Ροΐδη, χαρακτηριζόμενη από την μοναχικότητά του αποδιδόμενη εν μέρει στην κώφωσή του και την επακόλουθη δυσκολία στην επικοινωνία με το περιβάλλον του, είχε σαν αποτέλεσμα να στραφεί προς τη μελέτη και την πνευματική καλλιέργεια σε ένα ευρύ φάσμα ενδιαφερόντων που περιελάμβανε τη λογοτεχνία, τη φιλοσοφία, την ιστορία, τις ανθρωπιστικές σπουδές, τη φυσική, τη χημεία, την αστρονομία, την ιατρική, την τοξικολογία, την αλχημεία και τη μεταφυσική. Δεν είναι καθόλου τυχαίο που ο Γρηγόριος Ξενόπουλος σε άρθρο του στα «Παναθήναια» (21 Μαρτίου 1904) σημειώνει: «... εις κανένα εκ των λογίων δεν αρμόζει περισσότερο το επίθετον “εγκυκλοπαιδικός”» (Xenopoulos, 1904).

INTRODUCTION

The “excommunicated” of the Greek literature Emmanuel Roides (1836-1904) (Fig. 1), author of the famous novel “Pope Joan”, was a unique critic and literary man who contributed to the formation of a new aesthetic consciousness, serving many and heterogeneous kinds of speech (novel, chronicle, critique, annotation) (Vitti, 1978). Talented, bibliophile and studious, he exerted a definitive influence on the younger generation “which was recognizing him as a spiritual guide” according to Linos Politis, contributing to Modern Greek Literature his cosmopolitanism, the sharpness of his mind, his corrosive sense of humour as well as his critical spirit (Politis, 1985).

His relation to medicine was marked by two definitive facts; first by the hearing impairment which initially occurred at 13-14 years of age and finally evolved to complete deafness at 54 years of age, in spite of the surgical operation he underwent at Berlin during his studies (19-20 years old), and second by a severe road traffic accident he had at the age of 49 years old, when possibly due to his hearing impairment he was hit by a carriage having as a result to sustain a maxillary fracture. This maxillary fracture had as a consequence his returning to everyday normal activities of life, after several therapeutic interventions having been evolved in a couple of months and after two months of compulsory silence (Poulakou-Rebelakou and Tsiamis, 2005). These experiences of him became significant sources of inspiration for many of his vignettes of medical interest which ornamented the Athenian Press of that time, as well as for his narratives and comments with medical subjects, where an indicative view of the Athenian Medicine towards the end of the 19th century is presented, either regarding ideas and medical personalities or therapeutic practices (Poulakou-Rebelakou and Tsiamis, 2005).

The specificity of Emmanuel Roides's life, characterized by his loneliness partially attributed to his deafness and the subsequent difficulty in communicating with his surroundings, had as a consequence his turning to study and spiritual cultivation in a wide range of interests including literature, philosophy, history, humanities, physics, chemistry, astronomy, medicine, toxicology, alchemy, and metaphysics. It is not at all by chance that Gregorios Xenopoulos in an article at “Panathinaia” (March 21, 1904) mentions: “... to no one of the scholars does the adjective ‘encyclopedic’ befit more” (Xenopoulos, 1904).

MATERIAL AND METHOD

In the “Residues” (Kataloipa) of Emmanuel Roides, which make up the total of his work kept in Athens Academy, there is also a notebook containing the notes he wrote, in order to communicate with the doctors, his family and

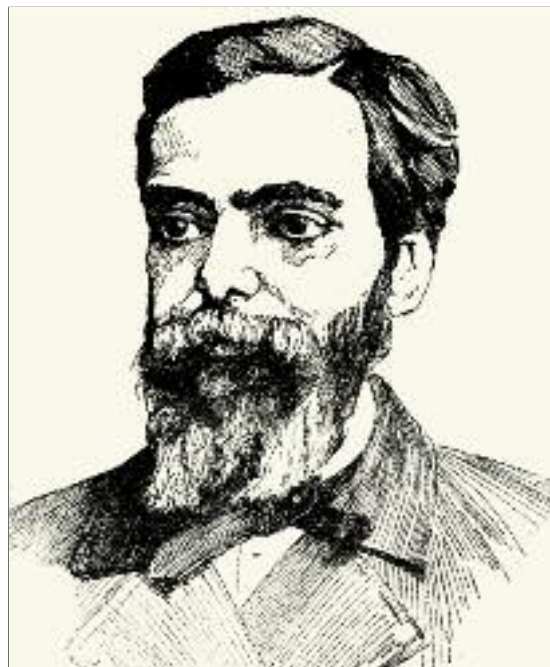
ΥΛΙΚΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ

Στα «Κατάλοιπα» του Εμμανουήλ Ροΐδη, που αποτελούν το σύνολο του έργου του που φυλάσσεται στην Ακαδημία Αθηνών, περιλαμβάνεται κι ένα τετράδιο που περιέχει τις σημειώσεις που έγραφε, για να επικοινωνεί και να συνεννοείται με τους γιατρούς, τους οικείους και τους φίλους του, ύστερα από ένα σοβαρό τροχαίο ατύχημα που του συνέβη. Το Σημειωματάριο αυτό αποτέλεσε το αντικείμενο της κριτικής μελέτης «Το τραγικό σημειωματάριο του Ροΐδη» του Δρος Κ.Γ. Κασίνης, επισημονικού συνεργάτη της Ακαδημίας Αθηνών, που εκδόθηκε από τις Εκδόσεις Φιλιππότη, στην Αθήνα το 1985. Το μελέτημα αυτό διερευνήθηκε εκτενώς για να διαπιστωθούν οι συνθήκες του τροχαίου ατυχήματος, οι συνέπειες του τραυματισμού του Εμμανουήλ Ροΐδη, καθώς και η αντιμετώπισή του (Κασίνης, 1985).

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Στις 27 Ιουλίου 1885 περί ώρα 01:00-01:30 μετά τα μεσάνυχτα εξερχόμενος ο Εμμανουήλ Ροΐδης από το καφενείο «Γιαννοπούλου» της Πλατείας Συντάγματος, ένα κατ' εξοχή λογοτεχνικό στέκι όπου σύχναζαν τα διανοητικά είδωλα της εποχής, για να μεταβεί στο σπίτι του, που βρισκόταν τότε στην οδό Φιλελλήνων, ακριβώς απέναντι από τη Ρωσική Εκκλησία, ενεπλάκη σε τροχαίο ατύχημα με δύο άμαξες, που είχε σαν συνέπεια τον σοβαρό τραυματισμό του. Συγκεκριμένα ο Ροΐδης βρέθηκε ανάμεσα σε δύο άμαξες, μία που ερχόταν από την οδό Φιλελλήνων και μία άλλη από την οδό Σταδίου, παρασύρθηκε, ανατράπηκε, λακτίστηκε από το ένα άλογο και ο τροχός της άμαξας πέρασε επάνω από το κεφάλι του, με αποτέλεσμα να προκληθεί κάταγμα της άνω γνάθου. Στη συνέχεια οι θαμώνες του καφενείου, προσέτρεξαν σε βοήθεια του τραυματισμένου Ροΐδη, τον ανέσυραν από το οδόστρωμα και τον οδήγησαν σ' ένα κοντινό φαρμακείο, όπου ο ιατρός Δημήτριος Κατερινόπουλος προσέφερε τις πρώτες βοήθειες, περιποιούμενος πρόχειρα το τραύμα (Κασίνης, 1985). Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι ο ιατρός Δημήτριος Κατερινόπουλος (1855-1934) (Εικ. 2), ο οποίος σπούδασε Ιατρική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και ειδικεύθηκε στη Χειρουργική στο Παρίσι, υπήρξε βοηθός του διαπρεπούς Καθηγητού της Χειρουργικής του Πανεπιστημίου Αθηνών Θεόδωρου Αρεταίου (1829-1893), ενώ στη συνέχεια διετέλεσε και ο ίδιος Καθηγητής της Ανατομικής στη Σχολή Καλών Τεχνών (Μπίρης, 1957), καθώς επίσης και της Χειρουργικής αργότερα στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών (1903-1934) (Εκατονταετηρίς ΕΚΠΑ, 1937).

Το τροχαίο ατύχημα είχε ως συνέπεια την πρόκληση κατάγματος της άνω γνάθου, όπως συμπεραίνεται κυρίως από τα κείμενα του ίδιου του Ροΐδη στο Σημειωματάριό του, αλλά και τα σκαριφήματα που σχεδίαζε για να δείξει στους γιατρούς το κάταγμα και την στρε-

Εικ. 1: Εμμανουήλ Δ. Ροΐδης – Ξυλογραφία του Οδυσσέα Φωκά (1865-1946), Περιοδικό «Παναθήναια», 7 (31 Μαρτίου 1904), σελίδες 352-353.

Fig. 1: Emmanuel D. Roides-Wood-engraving by Odysseus Phocas (1865-1946), Panathinaia Journal, March 7 (31), 1904, pp. 352-353.

friends, after a severe road traffic accident that occurred to him. This Notebook constituted the objective of the critical study "The tragic notebook of Emmanuel Roides", written by Dr K.G. Kassinis, Research Associate of Athens Academy, published by Philippotis Editions in Athens in 1985. This essay was investigated in detail to find out the conditions of the road traffic accident, the consequences of Emmanuel Roides injury, as well as his management (Kassinis, 1985).

RESULTS

On July the 27th, 1885 around 01:00-01:30 after midnight, Emmanuel Roides outgoing from the "Giannopoulos" café at Constitution Square (Syntagma Square), a predominantly literary haunt where the intellectual idols of that time were hanging out, to go to his house located by then at Filellinon Street, just opposite to the Russian Church, he was engaged in a road traffic accident with two carriages, resulting in his serious injury. In particular Roides stood between the two carriages, one coming from Filellinon Street and the other from Stadiou Street, he was knocked down, carried away, kicked by one horse and the wheel of the carriage passed above his head, resulting in a fracture of the maxilla. Then the patrons of the café rushed to help the injured Roides, they raised him from the road surface and led him to a nearby pharmacy, where the physician Dimitrios Katerinopoulos provided him the

βλή ανάταξή του (Εικ. 3). Βέβαια εδώ θα πρέπει να σημειωθεί, ότι από τα σκίτσα του Σημειωματαρίου μπορεί κάποιος να παραπλανηθεί και να θεωρήσει ότι πρόκειται για κάταγμα της κάτω και όχι της άνω γνάθου (Εικ. 4). Αποτέλεσμα του κατάγματος ήταν ο τραυματισμός και η ευαισθησία μερικών δοντιών, καθώς επίσης και η παρεκτόπισή τους αφ' ενός μεν από την εφαρμογή του αυτοσχέδιου νάρθηκα από γουταπέρκα που τοποθετήθηκε στο στόμα του για στερέωση και σταθεροποίηση του κατάγματος, αφ' ετέρου δε από τη αρχικά στρεβλή ανάταξη και συγκόλληση αυτού τούτου του κατάγματος. Επίσης εξαιτίας του κατάγματος οστικά θραύσματα ενσφηνώθηκαν μέσα στα ούλα, προκαλώντας έντονο πόνο, όπως σημειώνεται χαρακτηριστικά από τον ίδιο τον Ροΐδη: «Οι πλέον φοβεροί πόνοι ήσαν αυτά τα κοκκαλάκια. Σα γιαλί έκοπταν». Εξάλλου φαίνεται ότι τελικά ο Ροΐδης απώλεσε δύο δόντια από την άνω γνάθο και ένα από την κάτω, τα οποία αποκαταστάθηκαν με κατάλληλη οδοντική πρόθεση. Ο νάρθηκας από γουταπέρκα ενοχλούσε αρκετά τον Εμμανουήλ Ροΐδη, τόσο στα γερά του δόντια όσο και στα ούλα του, πράγμα το οποίο υποχώρησε αισθητά, όταν ανέλαβε την νάρθηκοποίηση των δοντιών, ο οδοντίατρος Αγαμπής, ο οποίος τοποθέτησε φελό αντί γουταπέρκας. Παρεμπιπτόντως η ακινητοποίηση και η πλήρης αφωνία η οποία του επιβλήθηκε από τους θεράποντες ιατρούς του, τον στενοχώρησε και τον προβλημάτισε αρκετά με αποτέλεσμα να σημειώνει με παράπονο: «Με εβούβαναν. Μ' έδεσαν εις τρόπον που είναι αδύνατον να είπω λέξιν». Αυτή η «άκρα» και «πλήρης» ακινησία, αλλά κυρίως η διατροφή με γάλα, οδήγησε στην εμφάνιση δυσκοιλιότητας, με αποτέλεσμα να υποβάλλεται σε υποκλυσμούς κάθε 4 ημέρες, μία εξαιρετικά δυσάρεστη πρακτική για τον ίδιο, που όμως είχε κριθεί απαραίτητη από τους θεράποντες ιατρούς του, για την αποφυγή εθισμού.

Η αρχική χειρουργική αντιμετώπιση του κατάγματος του Εμμανουήλ Ροΐδη έγινε από τον Καθηγητή της Χειρουργικής Παθολογίας της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Σπυρίδωνα Μαγγίνα (1839-1920) (Εικ. 5), ο οποίος δυστυχώς από αδεξιότητα ή απροσεξία υπέπεσε στο λάθος της στρεβλής ανάταξης των κατεαγόντων οστικών κολοβωμάτων της άνω γνάθου, χωρίς να λάβει υπόψη του τις απελπισμένες υποδείξεις του ασθενούς: «Του το εφώναζα πως την αισθάνομαι στραβά, του το έγραψα. Του το εξουγράφισα και πάντα μου έλεγε πως έχω λάθος χωρίς να κυττάξη» σημειώνει απογοητευμένος ο Ροΐδης.

Ο Καθηγητής της Χειρουργικής της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Θεόδωρος Αρεταίος (1829-1893) (Εικ. 6), ο οποίος απουσίαζε από την Αθήνα για τις θερινές του διακοπές όταν συνέβη το τροχαίο ατύχημα, ανέλαβε στην συνέχεια την επανεπέμβαση για την ορθή ανάταξη του κατάγματος, αναγκάζομενος ν' αποκολλήσει τα στρεβλώς αναταχθέντα

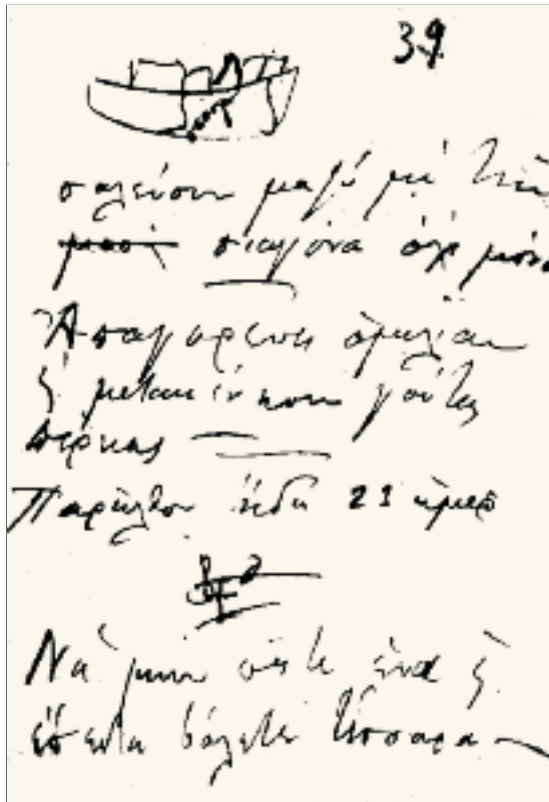
first aids, taking care of his wound offhanded (Kassinis, 1985). It should be mentioned here that the physician Dimitrios Katerinopoulos (1855-1934) (Fig. 2), who studied Medicine at Athens University and specialized in Surgery at Paris, was an assistant of the distinguished Professor of Surgery at the University of Athens Theodoros Aretaios (1829-1993), whereas afterwards he became himself Professor of Anatomy at the School of Fine Arts (Biris, 1957), as well as Professor of Surgery later on at the University of Athens School of Medicine (1903-1934) (Centenary-Ekatontaetiris EKPA 1937).

The road traffic accident caused a fracture of the maxilla, as it is concluded mainly by the writings of Roides himself in his Notebook, and also by the sketches he was drawing to show to the physicians the fracture and its distorted reduction (Fig. 3). Of course it should be noticed here that someone could be misguided by the sketches of the Notebook, and consider that there is a fracture of the mandible and not of the maxilla (Fig. 4). The fracture resulted in shaking and loosening of some teeth, as well as their distortion either by the application of a self-constructed splint made of gutta-percha that was placed inside the mouth for the fixation and stabilization of the fracture, or by the initially distorted reduction and union of the fracture itself. Also due to the fracture some osseous fragments were wedged within the gums, causing intense pain, as it is noted by Roides himself: "The most dreadful pains were these tiny bones. They were cutting like glass". However it seems that finally Roides lost two teeth from the maxilla and one from the mandible, which were replaced by a proper dental prosthesis. The gutta-percha splint caused a lot of discomfort to Emmanuel Roides, both onto his sound teeth and his gums as well, which substantially improved

Εικ. 2: Δημήτριος Κατερινόπουλος (1885-1934)
Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον
Αθηνών, Εκατονταετηρίς 1837-1937.
Αθήναι 1937, σελ. 48.

Fig. 2: Dimitrios Katerinopoulos (1885-1934)
National and Kapodistrian University
of Athens, Centenary 1837-1937.
Athens 1937, p. 48.

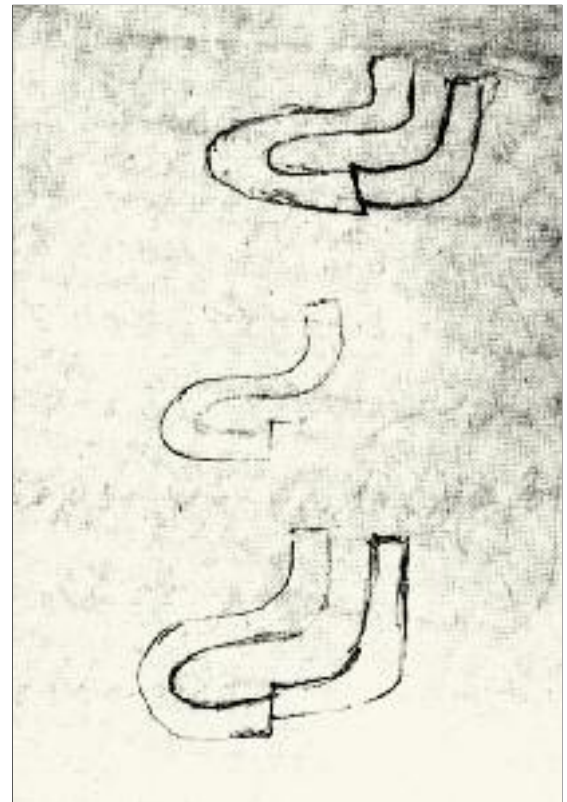

Εικ. 3: Σελίδα από το Σημειωματάριο του Εμμανουήλ Ροΐδη (φ. 39r), όπου στο πάνω μέρος φαίνεται σκαρίφημα ιδίας σχεδίασης για να δείξει στους γιατρούς το κάταγμα της άνω γνάθου και την στρεβλή ανάταξή του.

Fig. 3: Page from the Notebook of Emmanuel Roides (s. 39r), where in the upper part a sketch drawn by himself appears, to show to the doctors the maxillary fracture and its distorted reduction.

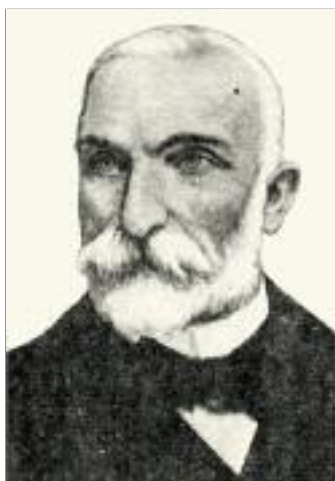
οστικά κολοβώματα της άνω γνάθου και να τα επαναφέρει στην ορθή τους θέση. Ο Εμμανουήλ Ροΐδης που συνδεόταν φιλικά με τον Καθηγητή Αρεταίο, του είχε απόλυτη εμπιστοσύνη όπως φαίνεται από τα γραφόμενα στο σημειωματάριό του: «Ούτε πόνοι, ούτε βάσανα με μέλει φθάνει μόνον να ήμαι βέβαιος πως τα πράγματα είναι σωστά. Όταν ιδώ τον Αρεταίο θα ησυχάσω». Ο οδοντίατρος Αγαμπής, ο οποίος δυστυχώς εκλήθη κάπως αργά, ίσως γιατί αντιδρούσε αρχικά ο ιδιότροπος Καθηγητής Μαγγίνας, ήταν εκείνος που επιμελήθηκε της varthokopiosis των παρακειμένων του κατάγματος δοντιών, συμπράττοντας «προς εφαρμογήν των συνήθων παρ' οδοντοϊατροίς στερεωτικών μέσων». Ο Αγαμπής συνεργάστηκε στενά με τον Αρεταίο για την επίτευξη του ορθού θεραπευτικού αποτελέσματος, αφού όπως γράφει χαρακτηριστικά με θαυμασμό στο Σημειωματάριό του ο Ροΐδης: «Ο Αρεταίος επήγε εις το σπίτι του Αγάβη και μαζί εδιάβασαν όλα τα βιβλία δια τα σπασίματα. Ο Αρεταίος αφού έφυγεν απ' εδώ, επήγε εις του Αγαβή και έμεινε μιάμισυ ώρα και εδού-

Εικ. 4: Σελίδα από το Σημειωματάριο του Εμμανουήλ Ροΐδη (φ. 104v), όπου σε διαδοχικά σκίτσα απεικονίζεται το κάταγμα, δυστυχώς όχι με ακρίβεια ανατομικής σχεδίασης (μπορεί κάποιος να παραπλανηθεί και να θεωρήσει ότι πρόκειται για κάταγμα της κάτω και όχι της άνω γνάθου).

Fig. 4: Page from the Notebook of Emmanuel Roides (s. 104v), where in successive sketches the fracture is represented, unfortunately not with the accuracy of an anatomical drawing (someone can be misled and consider that there is a mandibular and not a maxillary fracture).

when the dental surgeon Agambeis undertook teeth splinting, placing cork instead of gutta-percha. By the way, the intermaxillary fixation and the complete speechlessness enforced upon him by his attending physicians, worried and disturbed him a lot, so that he notices with a complaint: "They have turned me to a mute. They have tied me up in such a way that it is impossible to say a word". This "extreme" and "complete" immobilization, but mainly the diet with milk, led to the development of constipation, resulting in the performance of enemas every 4 days, a very unpleasant practice for him, which had been considered as necessary by his attending physicians, for avoiding addiction. The initial surgical management of Emmanuel Roides's fracture was done by the Professor of Surgical Pathology at University of Athens School of Medicine Spyridon Manginas (1839-1920) (Fig. 5), who unfortunately either by clumsiness or carelessness did the mistake of reducing the fractured bony parts of the maxilla in a distorted way, without taking into account the patient's

Εικ. 5: Σπυρίδων Μαγγίνας (1839-1920)
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών, Εκατονταετηρίς
1837-1937. Αθήναι 1937, σελ. 46.

Fig. 5: Spyridon Manginas (1839-1920)
National and Kapodistrian University
of Athens, Centenary 1837-1937.
Athens 1937, p. 46.

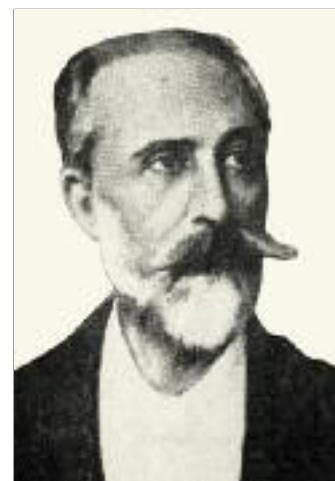
Εικ. 6: Θεόδωρος Αρεταίος (1830-1893)
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών, Εκατονταετηρίς
1837-1937. Αθήναι 1937, σελ. 45.

Fig. 6: Theodoros Aretaios (1830-1893)
National and Kapodistrian University
of Athens, Centenary 1837-1937.
Athens 1937, p. 45.

Εικ. 7: Ιωάννης Ζωχίος (1840-1912)
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών, Εκατονταετηρίς
1837-1937. Αθήναι 1937, σελ. 46.

Fig. 7: Ioannis Zochios (1840-1912)
National and Kapodistrian University
of Athens, Centenary 1837-1937.
Athens 1937, p. 46.

Εικ. 8: Ιούλιος Γαλβάνης (1838-1901)
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών, Εκατονταετηρίς
1837-1937. Αθήναι 1937, σελ. 47.

Fig. 8: Julius Galvanis (1838-1901)
National and Kapodistrian University
of Athens, Centenary 1837-1937.
Athens 1937, p. 47.

λευαν μαζί». Είναι τέτοια η εκτίμηση του Ροΐδη προς το πρόσωπο του Αγαμπέη και η αναγνώριση του έργου του, ώστε υποδείκνυε στους ανθρώπους του σπιτιού του: «Τον Αγαβέη να περιποιηθήτε καλά».

Ο Καθηγητής Φυσιολογίας και Παθολογίας της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Ιωάννης Ζωχίος (1840-1912) (Εικ. 7), ήταν εκείνος ο οποίος έκοψε τη γενειάδα του Εμμανουήλ Ροΐδη, για να είναι δυνατή η καλύτερη παρακολούθηση και περιποίηση του τραύματός του. Δυστυχώς το γεγονός αυτό εξόργισε τον Ροΐδη, που απέπεμψε τον Καθηγητή Ζωχίο, κυρίως για το χρόνο που χρειαζόταν η αποκατάσταση της γενειάδας του (4 μήνες), με τις συνοδούς ψυχολογικές επιπτώσεις του «τραυματισμού» της εικόνας του. Αργότερα βέβαια μετάνιωσε για αυτή του την ενέργεια. Η κρανιογναθοπροσωπική κάκωση την οποία υπέστη ο Εμμανουήλ Ροΐδης, με το επακόλουθο κάταγμα της άνω γνάθου που τόσο τον ταλαιπώρησε συνεπεία και των ανεπιτυχών αρχικών θεραπευτικών χειρισμών, συνοδεύθηκε από ανυπόφορους πόνους, για την ανακούφιση των οποίων αναγκαζόταν να καταφεύγει και στη λήψη μορφίνης, χωρίς όμως ιδιαίτερα αποτελέσματα. Ήταν τέτοια η απελπισία του λόγω και του ότι «απέτυχον όλα οικτρώς» όσα δοκίμασε για να δώσει κάποια διέξοδο στους πόνους του, ώστε γράφει στο σημειωματάριό του χαρακτηριστικά: «έχω 14 νύκτας ακριβώς όπου ούτε λεπτόν κοιμήθην», ενώ αυτή η βασανιστική περιπέτεια της αϋπνίας συνεχίσθηκε για αρκετές ημέρες, ώστε αργότερα να σημειώνει: «37 νύκτες όλο περπατώ». Αλλά και όταν κάποτε οι πόνοι υποχωρούσαν ώστε να καθίσταται δυνατόν να ησυχά-

desperate suggestions: "I was crying out that I feel it awry, I have written it to him. I have drawn it to him and he always kept telling me that I am wrong without looking at it" mentions Roides in despair.

Professor of Surgery at University of Athens School of Medicine Theodoros Aretaios (1829-1893) (Fig. 6), who was away from Athens for his summer vacation when the road traffic accident happened, undertook afterwards the reoperation for the correct reduction of the fracture, having been forced to unstick the distordedly reduced bony segments of the maxilla and realign them in their correct position. Emmanuel Roides who was connected with Professor Aretaios by friendship, trusted him completely as it is shown from his writings in his notebook: "No pains, no trials I am worried of, just only to be sure that things are right. When I will see Aretaios I will calm down".

Dental surgeon Agambeis, who unfortunately was invited a little late, probably because the whimsical Professor Manginas was initially reacting, was the one that took care of the splinting of the adjacent to the fracture teeth, cooperating "to apply the usual fixing devices by dental sugscons". Agambeis worked closely with Aretaios to achieve the correct therapeutic result, since as Roides writes characteristically in his Notebook with admiration: "Aretaios went to Agambeis's house and they studied together all the books referring to fractures. Aretaios since he left from here, went to Agambeis's place and he stayed for one hour and a half, and they were working together". It is such the respect of Roides to Agambeis and the recognition of his work

σει και να κοιμηθεί, η χρονική αυτή ανάπαυλα της ηρεμίας και της ανακούφισης ήταν ελάχιστη: «Πλαγιάζω εις τας 12 και κοιμούμαι εις τας 3 και ξυπνώ εις τας 4». Οι αϋπνίες, πέρα από την οργανική εξασθένηση που του επέφεραν, είχαν και προφανείς ψυχολογικές επιπτώσεις, ώστε να παραμείνει νοσηλευόμενος στο σπίτι του για 2 περίπου μήνες, αλλά και να απομακρυνθεί από τον κόσμο και τις καθημερινές του συναναστροφές για άλλους δύο περίπου μήνες, κατά το διάστημα των οποίων έβγαине μόνο κρυφά. Η επιβαρυνμένη ψυχολογία του Εμμανουήλ Ροΐδη από όλη αυτή την ταλαιπωρία του τραυματισμού του, συντηρήθηκε και από τις φοβίες του για πιθανή μόνιμη παραμόρφωση του προσώπου του, συνεπεία του κατάγματος της άνω γνάθου. Το γεγονός αυτό, λόγω και της έμφυτης κομπότητάς του, αποτυπώνεται στο σημειωματάριό του, όπου με εξομολογητική αμηχανία και ανησυχία γράφει: «Μόνο θα μείνω άσχημος. Θα είμαι σαν πρησμένος», για να το ξεπεράσει λίγο πιο κάτω με τον καταλυτικό αυτοσαρκασμό του: «Για παντρεία δεν είμαι, αν μείνω κομμάτι στραβομούρης· υπομονή».

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Ο Εμμανουήλ Ροΐδης, αυτός ο κοσμοπολίτης, εστέτ και ευφυολόγος κομψογράφος, γεννήθηκε στη Σύρο το 1836, αλλά έζησε κατά τις τρεις πρώτες δεκαετίες της ζωής του σε διάφορες πόλεις της Ευρώπης, όπως στη Γένοβα, το Βερολίνο, τη Βραΐλα της Ρουμανίας και στην Αίγυπτο, διατηρώντας για πάντα το βλέμμα του Έλληνα του εξωτερικού (Πολίτης, 1985). Η οικονομική καταστροφή του μετά την εγκατάστασή του στην Αθήνα τον οδήγησε στην ενασχόληση με το γράψιμο εξ ανάγκης και για λόγους βιοπορισμού. Το 1880 κατέλαβε τη θέση βιβλιοθηκάρου στην Εθνική Βιβλιοθήκη, όπου όμως δυστυχώς λόγω της επικρατούσας πολιτικής ρευστότητας δεν μπόρεσε να ευδοκιμήσει, καθιστάμενος θύμα πολιτικών ερίδων και ανταγωνισμών, με αποτέλεσμα να υποστεί σειρά απολύσεων και επαναπροσλήψεων, που είχε ως συνέπεια τη μη εξασφάλιση σταθερού εισοδήματος (Πουλάκου-Ρεμπελάκου και Τσιάμης, 2005). Υπήρξε προσωπικός φίλος του Χαρίλαου Τρικούπη και επίσημος υποστηρικτής του από το 1887, καταθέτοντας την οξύτητα του κριτικού του πνεύματος αλλά και το διαβρωτικό του χιούμορ, στην εφημερίδα «Ώρα», δημοσιογραφικό όργανο του τρικουπικού κόμματος (Κασίνης, 1985).

Η προσωπική του ζωή σηματοδεύθηκε από τη φυματίωση της μητέρας του Κορνηλίας Ροδοκανάκη, η οποία θεραπεύθηκε από τη νόσο στην Αίγυπτο όπου είχαν μετακινηθεί από το Ιάσιο, όσο και από την αυτοκτονία, πιθανότατα λόγω μελαγχολίας, του μοναδικού του αδελφού, το 1884 στη Νίκαια όπου ζούσε (Zervou, 1984). Εξ άλλου εκτός από τα οικογενειακά του προβλήματα, αντιμετώπισε και προσωπικά προβλήματα

that he was pointing out to the people working for him in his house: "You should treat Agambeis well".

Professor of Physiology and Internal Medicine at the University of Athens School of Medicine Ioannis Zochios (1840-1912) (Fig. 7), was the one that shaved Emmanuel Roides's beard, so that the better follow-up and care of his wound could be possible. Unfortunately this fact made Roides so angry, that he dismissed Professor Zochios, mainly due to the time needed for his beard to grow up again (4 months), with the concomitant psychological implications of his appearance "injury". Later on of course he regretted for acting in such a way.

The cranio-maxillofacial injury Emmanuel Roides sustained with the concomitant maxillary fracture that gave him so much discomfort because of the unsuccessful initial therapeutic manipulations as well, was accompanied by intolerable pains forcing him to take morphine for their relief, yet without successful results. It was such his despair because of the fact that "everything failed distressingly" of all that he tried in order to give some way out to his pains, that he writes down in his notebook characteristically: "I have 14 nights exactly that I have not slept not even for a minute", whereas this torturous adventure of insomnia continued for many days, that later on he notes: "I keep walking for 37 nights". But even when sometimes pains were subsided so that it could be possible for him to calm down and sleep, this time period of calm and relief was minimal: "I go to bed at 12 and sleep at 3 and wake up at 4".

Insomnias except of the organic weakening that caused to him, they had also obvious psychological consequences, so that he remained hospitalized at home for almost 2 months, and he withdrew from people and his everyday acquaintances for about 2 more months, during which he was going out only in secret. The encumbered psychology of Emmanuel Roides from all this suffering of his injury, was preserved by his fears for possible permanent disfigurement of his face, because of the maxillary fracture. This fact, due to the innate elegance of his, is impressed in his notebook, where he writes with confessional embarrassment and worry: "Only I will remain ugly. I will be as if swollen", to overcome it a little further on with his catalytic self-sarcasm: "I am not to be married, if I remain a little disfigured; patience".

DISCUSSION

Emmanuel Roides, this cosmopolitan, esthete, and wisecracker elegant writer was born in Syros island in 1836, but lived during the first three decades of his life in various cities of Europe like Genova, Berlin, Vraïla of Romania, and in Egypt, keeping for ever the look of the Greek of the abroad (Politis, 1985). His financial destruction after his settlement in Athens led him in starting writing as an occupation out of necessity and

υγείας, από πολύ μικρή μάλιστα ηλικία. «Το φυσικόν τρομερόν μειονέκτημα» της βαρηκοΐας που εμφανίστηκε για πρώτη φορά όταν ήταν μαθητής στη Σύρο οικότροφος στο Λύκειο Ευαγγελίδη, επιδεινώθηκε όταν βρισκόταν για σπουδές στο Βερολίνο και εξελίχθηκε σε πλήρη κώφωση όταν κατέστη μεσήλικας, απασχολούσε πολύ τον Εμμανουήλ Ροΐδη φέρνοντάς του πάντοτε μελαγχολία (Ανδρεάδης, 1911). Όπως σημειώνει ο ανεψιός και βιογράφος του Ροΐδη, Α. Ανδρεάδης: «ήτο δι' άνθρωπον ευφυά και σπινθηροβόλον, ως αυτός, κυριολεκτικώς μαρτύριον. Δια "causeur" ως τον Ροΐδη το να χάση την ακοήν του ήτο ως δια πολεμοχαρή αξιωματικόν να μείνη άπου· όπως ούτος είνε καταδικασμένος εις απραξίαν, ο Ροΐδης ήτο εις σιωπήν ή μονόλογον. Έμενεν εκτεθειμένος εις τα σκώμματα κυδάλων ή μωρών, ούς, εάν ηδύναστο ν' απαντήση θ' απεσβόλωνε δια μιάς λέξεως» (Ανδρεάδης, 1911).

Η βαρηκοΐα του Εμμανουήλ Ροΐδη έπαιξε πιθανώς ρόλο και στο σοβαρό τροχαίο ατύχημα που του συνέβη, ύστερα από παράσυρσή του από άμαξα που οδηγησε στον τραυματισμό του με πρόκληση κατάγματος της άνω γνάθου. Βέβαια πρέπει εδώ να σημειωθεί ιδιαίτερα, η αναφορά από τις εφημερίδες της εποχής στην «εγκληματική» οδική συμπεριφορά των αμαξηλατών της Αθήνας περί τα τέλη του 19ου αιώνα, που υπογραμμίζει με ανάγλυφο τρόπο το διαχρονικό πρόβλημα της οδικής ασφάλειας αλλά και την αιτιώδη σχέση των τροχαίων ατυχημάτων με τις κρανιογναθοπροσωπικές κακώσεις. Σε χρονογράφημα με τίτλο «Οι αμαξηλάται», που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Εφημερίς», 30 Ιουλίου 1885, 2, ο αρθρογράφος αποδίδει το ατύχημα στην εγκληματική ταχύτητα των αμαζών και την ασυδοσία των αμαζάδων, παρά στη βαρηκοΐα του Ροΐδη, σημειώνοντας χαρακτηριστικά: «Το συμβάν εις τον κ. Ροΐδη ατύχημα επαναφέρει εις το μέσον το αιωνίως εκκρεμές ζήτημα της αδικαιολογήτου ανοχής της αστυνομίας προς τους αμαξηλάτας. Ουδέ ο κοσμιώτερος και φιλησυχότερος πολίτης αξιούται εκ μέρους των αστυνομικών οργάνων μεγαλειτέρων συμπαθειών από την συντεχνίαν των μανιωδών τούτων Οινόμαων» (Κασίνης, 1985). Εξ άλλου ακόμη και στην περιγραφή της είδησης του τραυματισμού του Εμμανουήλ Ροΐδη από την «Εφημερίδα» του Κορομηλά, ο αρθρογράφος μετά την εκτενή και λεπτομερή περιγραφή του επεισοδίου, μεταφέροντας τον κοινωνικό προβληματισμό της εποχής του για τα τροχαία ατυχήματα, καταλήγει: «Ο αμαξηλάτης συνελήφθη, ευχόμεθα δε να μη έχη πολλήν εκλογικήν ισχύν και να μη χαιρή ως εκ τούτου την ένθερμον προστασίαν τινός των ισχυρών πολιτευομένων, όπως τιμωρηθή, ως δεί δια την πράξιν του. Αν δεν επιβληθή παραδειγματική τιμωρία εις αυτόν, νυν ότε ήρχισαν πάλιν τόσοσιν αγρίως αι εκθροπραξίαι, άς συλλογισθή έκαστος πόσους είνε ικανοί να κατασυντρίψωσιν οι αμαξηλάται εις τας στενάς και κεντρικάς οδούς, εις άς συνωθείται το πλήθος, αφού κατορθώνουσι να

for reasons of livelihood. In 1880 he occupied the position of a librarian at the National Library, where unfortunately due to the prevailing political fluidity he could not thrive, becoming a victim of political disputes and competitions, resulting in undergoing a series of dismissals and reemployments, which had as a consequence a failure to ensure a stable income (Poulakou-Rebelakou and Tsiamis, 2005).

He was a personal friend of Charilaos Trikoupis and official supporter of him since 1887, depositing the sharpness of his critical mind as well as his erosive humor, in the newspaper "Hour" (Ora), journalistic organ of the trikoupian party (Kassinis, 1985).

His personal life was marked by his mother's Cornelia Rodokanakis tuberculosis, who was cured of the disease in Egypt where they had been moved from Iasi, Romania, and also by the suicide of his only brother, possibly because of melancholy, in 1884 in Nice, France, where he lived (Zervou, 1984). Besides except from his family problems, he also faced personal health problems, from a very young age indeed. "The natural formidable handicap" of hearing impairment that appeared for the first time when he was a pupil in Syros island, boarder at Evangelidis Lycaeam, deteriorated when he was in Berlin for studies, and evolved to complete deafness when he became middle-aged, preoccupied a lot Emmanuel Roides causing him always melancholy (Andreadis, 1911). As Roides's nephew and biographer A. Andreadis notes: "for a man ingenious and witty like him, it was just a torture. For a 'causeur' like Roides losing his hearing it was like a bellicose officer to become legless; as this one is condemned to inaction, Roides was condemned to silence or monologue. He was exposed to quips of vulgars or morons, whom if he could answer he would daze them with one word" (Andreadis, 1911).

The hearing impairment of Emmanuel Roides played probably a role in the serious road traffic accident that occurred to him, after his carrying away by a carriage lead to his injury causing a maxillary fracture. Of course here it should be pointed out in particular, the reference by the newspapers of that time to the "criminal" road behavior of the Athens coachmen towards the end of the 19th century, which underlines in a vivid way the intertemporal problem of road safety, but also the causal relation of road traffic accidents with cranio-maxillofacial injuries. In the chronicle entitled "The coachmen", published in the newspaper "Efimeris" (Newspaper), on July 30, 1885, 2, the columnist attributes the accident to the criminal speed of carriages and the impunity of coachmen, in spite of Roides's hearing impairment, noting particularly: "The accident that happened to Mr. Roides brings back in the middle the eternally pending matter of the inexcusable tolerance of police towards coachmen. Not even the more decent

κατασυντρίβωσιν ένα μόνον διαβάτην εις τας ευρείας και ερήμους πλατείας» (Κασίνης 1985).

Όσον αφορά την χειρουργική αντιμετώπιση του Εμμανουήλ Ροΐδη από τους θεράποντες ιατρούς που ενεπλάκησαν στον όλο χειρισμό του τραυματισμού του, πρέπει να αναφερθεί ότι κατά κακή του τύχη απουσίαζαν αρχικά από την Αθήνα για θερινές διακοπές οι φίλοι του, εξαιρέτοι ιατροί χειρουργοί και Καθηγητές της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Ιούλιος Γαλβάνης και Θεόδωρος Αρεταίος, με αποτέλεσμα να τον χειρουργήσει αρχικά ανεπιτυχώς ο χειρουργός Σπυρίδων Μαγγίνας. Η σχέση του Ροΐδη με τον Μαγγίνα υπήρξε ιδιαίτερα τεταμένη, ενώ φαίνεται πως τον Ροΐδη τον στενοχωρούσε πολύ περισσότερο η συμπεριφορά του Μαγγίνα, που την απέδιδε στην όχι και πολύ καλή οικονομική του κατάσταση (Κασίνης, 1985). Γράφει στο σημειωματάριό του ο Εμμανουήλ Ροΐδης: «Μας έχει δια πτωχούς και δι' αυτό φέρεται άσχημα», «Θα τον πλερώσω και κατά τον τρόπο όπου φέρεται και θα το πω του Ορφανίδη», και πιο κάτω «Φαίνεται πως ερώτησε και του είπαν ότι είμεθα πολύ πτωχοί. Διαιτ' φέρεται έτσι». Ο Εμμανουήλ Ροΐδης δεν έμεινε καθόλου ευχαριστημένος από την προσοχή που του έδειξε ο Σπυρίδων Μαγγίνας, καθώς επίσης και την εν γένει συμπεριφορά του, γι' αυτό τον χαρακτηρίζει «παράξενο» και «αχάριστο», ενώ αλλού στο σημειωματάριό του γεμάτος οργή γράφει: «Τι είναι ο Μαγγίνας άνθρωπος ή κτήνος;». Γεμάτος απόγνωση εξάλλου για την αρχική ανεπιτυχή ανάταξη του κατάγματος της άνω γνάθου του από τον Μαγγίνα, σημειώνει στο σημειωματάριό του: «Να έβαζε στην αρχή κομμάτι προσοχή ο Μαγγίνας ούτε δεντίστας [=οδοντογιατρός] θα εκρείάζετο. Ποτέ δεν έβαλε τη μάσκα στο τόπο της» (Κασίνης, 1985). Την απαρέσκεια του Εμμανουήλ Ροΐδη προς τον Καθηγητή Μαγγίνα περιγράφει χαρακτηριστικά ο βιογράφος του Α. Ανδρεάδης ο οποίος αναφέρει: «Ειθισμένος όμως εις την δυστυχίαν περιωρίσθη, ιαθείς, να είπη εις τον δράστην της πρώτης συγκολλήσεως ασκληπιάδην: Σας εύχομαι, αν ποτέ σας συμβή δυστύχημα, να εύρετε και υμείς ιατρόν να σας περιποιηθή όπως σεις περιποιήθητε εμέ» (Ανδρεάδης, 1911).

Την καλύτερη βέβαια χειρουργική αντιμετώπιση της περιπέτειάς του θα είχε ο Ροΐδης, αν ο στενός του φίλος και περίφημος Ζακυνθινός χειρουργός Ιούλιος Γαλβάνης (1838-1901), βρισκόταν στην Αθήνα όταν συνέβη το τροχαίο ατύχημα. Δυστυχώς απουσίαζε για τις θερινές του διακοπές στη Ζάκυνθο, όπου και αρρώστησε, με αποτέλεσμα όταν επέστρεψε πλέον στην Αθήνα, τα πράγματα είχαν ήδη δρομολογηθεί αλλιώς. Η μεγάλη εμπιστοσύνη του Ροΐδη προς τον Γαλβάνη φαίνεται από δύο χαρακτηριστικές εγγραφές του Σημειωματαρίου: «Ο Γαλβάνης έχει μικρά χέρια και τα κάμνει όλα ελαφρά και καλά» • «Δέκα μέραις πρι φύγη εγιάτρεψεν ένα άνθρωπο που είχε σπάσει η μάσκα του εις τέσσερα κομμάτια» (Κασίνης, 1985).

and peaceable citizen deserves by the police officers greater sympathy than the guild of these frantic descendants of Oenomaus" (Kassinis, 1985). Besides even in the description of the notice of Emmanuel Roides's injury by the "Efimeris" of Koromilas, the columnist after an extensive and detailed description of the episode, conveying the social questioning of his time for road traffic accidents, concludes: "The coachman was arrested, we wish him to have much electoral power and not enjoy therefore the zealous protection of someone of the powerful politicians, we wish him be punished as it is proper for his action. If an exemplary punishment would not be applied onto him, now that the hostilities started again so fiercely, let everybody consider how many the coachmen are capable of crushing in the narrow and central streets, where people are crowding, since they manage to crush one single passer in the wide and deserted squares" (Kassinis, 1985).

Regarding the surgical management of Emmanuel Roides by the attending physicians who were engaged in the whole manipulation of his injury, it should be mentioned that unfortunately his friends, prominent surgeons and Professors at the University of Athens School of Medicine, Julius Galvanis and Theodoros Aretaios, were initially away from Athens for summer vacations, resulting in Roides being initially operated unsuccessfully by surgeon Spyridon Manginas. Roides's relationship with Manginas was particularly strained, whereas it seems that Roides was distressed much more by Manginas's behavior, which he attributed to his not very good financial situation (Kassinis, 1985). Emmanuel Roides writes in his notebook: "He thinks of us as being poor people and that's why he behaves badly", "I will pay him in the way he behaves and I will tell to Orphanidis", and further down "It seems that he asked and he was told that we are very poor. Why he behaves thus". Emmanuel Roides was not at all satisfied by the attention paid to him by Spyridon Manginas, as well as by his overall behavior, that is why he characterizes him "strange" and "ungrateful", whereas elsewhere in his notebook he writes filled with anger: "What is Manginas, a man or a beast?". Besides having been full of despair for the initial unsuccessful reduction of the maxillary fracture by Manginas, he notes down in his notebook: "If Manginas had paid some attention in the beginning, not even a dentist would be necessary. He never put the mask in its place" (Kassinis, 1985). Emmanuel Roides's dislike towards Professor Manginas is characteristically described by his biographer A. Andreadis, who refers: "Having been used however to the misfortune he confined himself, having been cured, to say to the Asclepiad of the first fixation: I wish you, if an accident ever happens to you, to find as well a physician to take care of you as you took care of me" (Andreadis, 1911).

Roides of course would have had the best surgical

Ο Ιούλιος Γαλβάνης (Εικ. 8) καταγόταν από ιταλική οικογένεια του Pione di Saggo, που εγκαταστάθηκε στη Ζάκυνθο τον 18ο αιώνα. Παντρεύτηκε την κόμισσα Ανδριάννα Καίσαρος Ρώμα, η δε φήμη του δεν περιοριζόταν μόνο στο ότι ήταν εξαιρετικός χειρουργός, αλλά αφορούσε και τον εν γένει χαρακτήρα του. Ευγενής, ανιδιοτελής και αφιλοχρήματος, διώχθηκε για τα πολιτικά του φρονήματα, με αποτέλεσμα δυστυχώς να απολυθεί για λίγο το 1882 από το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Διετέλεσε Διευθυντής της Χειρουργικής Κλινικής του Θεραπευτηρίου «Ο Ευαγγελισμός», καθώς επίσης και Καθηγητής της Χειρουργικής στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών από το 1881 έως το θάνατό του (1901) (Εκατονταετηρίς ΕΚΠΑ 1937, Κασίνης 1985).

Όσον αφορά την χειρουργική ανάταξη και ακινητοποίηση του κατάγματος της άνω γνάθου του Εμμανουήλ Ροΐδη, δεν υπάρχουν ιδιαίτερες αναφορές στο Σημειωματάριό του που να αφορούν στην χειρουργική τεχνική που ακολουθήθηκε, ει μη μόνο έμμεσες αναφορές σε νάρθηκα από γουταπέρκα που τοποθετήθηκε στο στόμα του για στερέωση και σταθεροποίηση του κατάγματος, αρχικά από τον Καθηγητή Χειρουργικής Σπυρίδωνα Μαγγίνα, ο οποίος στη συνέχεια αντικαταστάθηκε με νάρθηκα από φελλό από τον οδοντίατρο Αγαμπέη (Κασίνης, 1985). Από την περιγραφή αυτή μπορεί κάποιος να εικάσει ότι, η ακινητοποίηση του κατάγματος της άνω γνάθου του Εμμανουήλ Ροΐδη μετά την ανάταξή του, επιτεύχθηκε με διαγνωθική ακινητοποίηση με την εφαρμογή αυτοσχέδιου αμφιγναθικού νάρθηκα προφανώς τύπου Gunning για ενόδοντα ασθενή, που σταθεροποίησε τους οδοντικούς φραγμούς σε θέση κεντρικής σύγκλεισης με τη βοήθεια αφ' ενός μεν συρμάτων περιγναθικών περιδέσεων για την σταθεροποίηση του νάρθηκα πάνω στους οδοντικούς φραγμούς, αφ' ετέρου δε με τη χρήση είτε συρμάτων έλξεων ή ελαστικών δακτυλίων για την επίτευξη μέγιστης οδοντικής συγγόμφωσης σε θέση κεντρικής σύγκλεισης.

Πρέπει να αναφερθεί ότι η ανάταξη των καταγμάτων του σπλαχνικού κρανίου και δη της άνω και της κάτω γνάθου, αντιμετώπιστηκε από πολλούς χειρουργούς κατά τον 19ο αιώνα με την επινόηση τεχνικών και συσκευών, όπως του Alph. Robert το 1852, του G. Hayward το 1858, του T. Gunning το 1866, του περίφημου N. Kingsley το 1880, του R. Stener το 1887 και του Gilmer επίσης το 1887, που αν και θεωρείται ο πρώτος σχετικά που εφήρμοσε τη διαγνωθική ακινητοποίηση στη σύγχρονη εποχή, εν τούτοις αυτή η τιμή πιστώνεται από πολλούς στον T. Gunning, ο οποίος εγκαίνιασε την διαγνωθική ακινητοποίηση το 1866 με τους αμφιγναθικούς του νάρθηκες (Μάρτης και συν. 2012). Εξ άλλου μέθοδο διαγνωθικής ακινητοποίησης εφήρμοσε και ο Heitmüller το 1887, σταθεροποιώντας τους οδοντικούς φραγμούς σε θέση κεντρικής σύγκλεισης, με τη βοήθεια συρμάτων περιδέσεων και προσδέσεων τόσο στα άνω όσο και στα κάτω δόντια ή μέσω

management of his adventure, if his closed friend and famous surgeon from Zakynthos island (Zante) Julius Galvanis (1838-1901), would have been in Athens when the road traffic accident happened. Unfortunately he was absent for his summer vacations in Zakynthos, where he became ill, so that when he finally returned to Athens, things were routed otherwise. Roides's great confidence to Galvanis is showed from two particular records of the Notebook: "Galvanis has small hands and he does everything gently and good"; "ten days before he left he cured a man whose mask was broken into four pieces" (Kassinis, 1985).

Julius Galvanis (Fig. 8) was descended from an Italian family of Pione di Saggo, who settled in Zakynthos in the 18th century. He married Countess Andriana Caesar Roma, and his fame was not only limited to the fact that he was an excellent surgeon, but concerned his overall character as well. Noble, selfless and not a money grubber, he was persecuted for his political opinions, resulting unfortunately in his dismissal for a while in 1882 from the University of Athens. He served as Director of the Department of Surgery of "Evangelismos" General Hospital, as well as Professor of Surgery at the University of Athens School of Medicine from 1881 until his death (1901) (Centenary-Ekaton-taetiris EKPA 1937, Kassinis 1985).

Regarding the surgical reduction and fixation of Emmanuel Roides's maxillary fracture, there are no specific references in his Notebook concerning the surgical technique that was followed, except some indirect references to a gutta-percha splint that was placed in his mouth for fixation and stabilization of the fracture, initially by Professor of Surgery Spyridon Manginas, which was then replaced by a splint made of cork constructed by the dental surgeon Agambeis (Kassinis, 1985). From this description someone could suggest that the fixation of Emmanuel Roides's maxillary fracture after its reduction, was accomplished by intermaxillary fixation with the application of an improvised bimaxillary splint obviously of the Gunning type for a dentate patient, which stabilized the dental arches in a central occlusion position with the aid on the one hand of wire circummandibular and circummaxillary ligatures for the stabilization of the splint onto the dental arches, and on the other hand with the use of wire tractions or elastic bands for gaining the maximum dental intercuspation in a central occlusion position.

It should be mentioned that the reduction of fractures of the viscerocranium and especially of the upper and lower jaw, was managed by many surgeons in the 19th century with the invention of techniques and appliances, such as of those of Alph. Robert in 1852, of G. Hayward in 1858, of T. Gunning in 1866, of the famous N. Kingsley in 1880, of R. Stener in 1887, and of Gilmer also in 1887, who although being considered as the rel-

κάποιου τόξου ή πλάκας, προσδεδεμένων πάνω σε αυτά (Μάρτης και συν. 2012).

Βέβαια, όπως περιγράφηκε και στα Αποτελέσματα της παρούσας μελέτης, η αρχική ανάταξη του κατάγματος από τον χειρουργό Μαγγίνα, ήταν λειτουργικά, ίσως και ανατομικά, μη επιτυχής, με αποτέλεσμα στη συνέχεια ο φίλος του Ροΐδη Καθηγητής Χειρουργικής Θεόδωρος Αρεταίος που ανέλαβε να αποκαταστήσει την κακοτεχνία, ν' αναγκαστεί ν' αποκολλήσει τα οστικά κολοβώματα της άνω γνάθου, για να τα επαναφέρει κατόπιν στην ορθή ανατομική και λειτουργική τους θέση.

Το τροχαίο αυτό ατύχημα του Εμμανουήλ Ροΐδη, που η εφημερίδα «Νέα Ημέρα» της Τεργέστης στις 10/22 Αυγούστου 1885 περιγράφει με δραματικό τρόπο σημειώνοντας χαρακτηριστικά «Ο προσφιλής λόγιος κ. Εμμανουήλ Ροΐδης κατεπλάκωθη υπό αμάξης, και μόλις εσώθη εκ βεβαίου θανάτου παθών σπουδαίο κάταγμα», παρά το ότι τον σημάδεψε ψυχολογικά, εν τούτοις δεν μεταφέρθηκε με κάποιο άμεσο αυτοβιογραφικό απόηχο στο συγγραφικό του έργο (Κασίνης, 1985). Έμμεσα θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το διήγημά του «Τα ευτυχήματα της αρρώστιας», όπου περιγράφεται η απαλλαγή του αρρώστου από κάθε βιοτική μέριμνα, καθώς επίσης και η εκτόνωση του οργανισμού από θυμούς και σκέψεις, αποτελεί ίσως μία μακρινή αναφορά στις εμπειρίες της περιπέτειας και της ασθένειάς του, αν και ο Ροΐδης δεν ανήκει στην κατηγορία των εξομολογητικών συγγραφέων. Με γλαφυρό τρόπο αποδίδεται η όλη ψυχολογική αποφόρτιση του ασθενή κατά την διάρκεια της ανάρρωσης: «η νόσος σου απέδωκεν είδος τι παρθενίας, ότι το πρώην σώμα σου το μολυσμένον, το κακόχυμον, το εξηντλημένον και πεπαλαιωμένον ανεικαίνισθη, ότι κυκλοφορεί εις τας φλέβας σου νέον αίμα και νέαι σάρκες ενδύουσι τα οστά σου, ότι σ' εκάρισε δευτέραν ύπαρξιν ο Πανάγαθος Θεός. [...] Όλους τους αγαπάς και όλοι σε αγαπούν, χάρις εις την ευλογημένην αρρώστιαν, ήτις σε απήλλαξε πάσης περισσεύας χολής και σε κατέστησε σχεδόν ανεπίδεκτον οργής, δυστροπίας και ερεθισμού» (Αγγέλου, 1978).

Περισσότερο άμεσα στοιχεία της τραυματικής εμπειρίας του τροχαίου ατυχήματος του Εμμανουήλ Ροΐδη απαντώνται στο τραγικό και ίσως το μόνο με ρομαντικά στοιχεία διήγημά του «Το παράπονο του νεκροθάπτου». Εκεί ο Ροΐδης με τον ιδιαίτερα δηκτικό του τρόπο, αναφέρεται στους αμαξάδες της Αθήνας, ως υπαίτιους θανατηφόρων τροχαίων ατυχημάτων, συνεπεία και της κρατικής ολιγωρίας για θέματα οδικής ασφάλειας, σημειώνοντας χαρακτηριστικά: «Ο Γιάννης πέθανε μετά δύο ώρες. Όλοι έκλαιαν κι αναθεμάτιζαν τ' αμάξια και την αστυνομία. Ο νεκροσκόπος μας έλεγε πως έκαμε λογαριασμό και πως ανάλογα του πληθυσμού περισσότερους ανθρώπους σκοτώνουν οι αμαξάδες εις τας Αθήνας, παρά αι τίγρεις εις τας Ινδίας. Γιατί όμως να μη κάμη το κέφι του κι ο αμαξάς, αφού έχει κ' εκείνος προστασία, το δικαίωμα δηλαδή να μας

ατινί πρώτιστα να εφαρμόσει intermaxillary fixation in the modern era, this honor however is credited by many to T. Gunning, who introduced intermaxillary fixation in 1866 with his bimaxillary splints (Martis et al. 2012). Moreover in 1887 Heitmüller applied a method of intermaxillary fixation, stabilizing the dental arches in a position of central occlusion, with the aid of wire ligatures and fastenings both in the upper as in the lower teeth or by means of some arch or plaque, fastened onto them (Martis et al. 2012).

Of course, as it was described in the Results of this study, the initial reduction of the fracture by surgeon Manginas was functionally and maybe also anatomically not successful, so that later on Roides's friend Professor of Surgery Theodoros Aretaios who took care of the repair of the whole problematic situation, was forced to unstick the bony segments of the maxilla and realign them in their correct anatomical and functional position. The road traffic accident of Emmanuel Roides, which the newspaper of Trieste "New Day" in August 10/22, 1885 describes in a dramatic way mentioning characteristically "The beloved scholar Mr. Emmanuel Roides was crushed by a carriage, and he was hardly saved from certain death sustained a serious fracture", in spite of marking him psychologically, however it did not pass into his writing work with some immediate autobiographic echo (Kassinis, 1985). Indirectly it could be said that his novel "The blessings of disease", where the relief of the patient from every life care is described, as well as the relaxing of the organism from angers and thoughts, constitutes probably a remote reference to the experiences of his adventure and disease, although Roides does not belong to the category of the confessing writers. The whole psychological discharge of the patient during recovery is expressed in an elegant manner: "disease gave you a kind of virginity, that your former body, the infected, the ill-juiced, the exhausted and worn down is rejuvenated, that new blood circulates in your veins and new flesh clothes your bones, that the Virtuous God endowed you with a second existence.[...] You love everybody and everybody loves you, due to the blessed disease, which released you from every excess of bile and made you almost without anger, irritation, and not ill-tempered" (Angelou, 1978a). More direct facts of the traumatic experience of Emmanuel Roides's road traffic accident are found in the tragic and maybe his only novel with romantic elements "The complaint of the gravedigger". There Roides with his specifically biting manner, refers to Athens coachmen as responsible for mortal road traffic accidents, due to the state indifference for matters of road safety as well, writing down characteristically: "John died after two hours. Everybody were crying and cursing the carriages and the police. The necrotomist was telling us that he figured out and according to the

σακατεύη με το αμάξι του, καθώς ο χασάπης κι ο μανάβης να μας αρρωστούν με τη σαπίλα και την αποφορά τους;» (Αγγέλου, 1978β).

Πόσο επίκαιρη αλήθεια φαντάζει αυτή η αναφορά στην έλλειψη κυκλοφοριακής αγωγής και στοιχειωδών κανόνων οδικής ασφάλειας, που εξακολουθούν ακόμα να ταλανίζουν τον ελληνικό πληθυσμό και να οδηγούν σε τροχαία ατυχήματα, τα οποία και σήμερα δυστυχώς αποτελούν βασική αιτιολογική συνιστώσα των κρανιογναθοπροσωπικών κακώσεων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η περίπτωση του τραυματισμού του Εμμανουήλ Ροΐδη ύστερα από την παράσυρσή του από άμαξα, εμπλουτίζει τις γνώσεις μας για την αντιμετώπιση των γναθοπροσωπικών κακώσεων στην Αθήνα των τελών του 19ου αιώνα, προβάλλοντας το διαχρονικό πρόβλημα των τροχαίων ατυχημάτων και της οδικής ασφάλειας, ως βασικών αιτιολογικών παραγόντων των καταγμάτων του σπλαγχνικού κρανίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγγέλου Α: Εμμανουήλ Ροΐδης, Άπαντα. Ερμής, Αθήνα 1978α, τόμος Ε', σελ. 254-257
- Αγγέλου Α: Εμμανουήλ Ροΐδης, Άπαντα. Ερμής, Αθήνα 1978β, τόμος Ε', σελ. 77-97
- Ανδρεάδης Α: Εμμανουήλ Ροΐδης, Βιογραφικών σημείωμα. Εν Αθήναις 1911
- Εκατονταετηρίς: Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Εκατονταετηρίς 1837-1937. Αθήναι 1937, σελ. 48
- Κασίνης ΚΓ: Το τραγικό σημειωματάριο του Ροΐδη. Εκδόσεις Φιλippότη, Αθήνα 1985
- Μάρτης ΧΣ, Μάρτη ΚΧ, Ράγκος ΒΝ: Από τη Χειρουργική του Στόματος στη Γναθοπροσωπική Χειρουργική. Μία ιστορική εποποιία. Εκδόσεις Οδοντιατρικό Βήμα, Αθήνα 2012
- Μπίρης ΚΗ: Ιστορία του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου. Αθήναι 1957, σελ. 525
- Πολίτης Λ: Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Δ' Έκδοση. Εκδόσεις Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1985, σελ. 184-185
- Πουλάκου-Ρεμπελάκου Ε, Τσιάμης Κ: Ο ρόλος της Ιατρικής στη ζωή και το έργο του Εμμανουήλ Ροΐδη. Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής 22: 499-507, 2005
- Vitti M: Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Εκδόσεις Οδυσσεύς, Αθήνα 1978, σελ. 231
- Ξενοπούλου Γ: Το έργο του Ροΐδη. Παναθήναια 4:359, 1904
- Ζερβού Θ: Βιογραφικά στοιχεία Ροΐδη. Αφιέρωμα περιοδικού «Διαβάζω», Τεύχος 96: 8-12, 1984

population coachmen kill more people in Athens than tigers in India. But why not the coachman to do as he pleases him as well, since he also has protection, that is to say the right to cripple us with his carriage, just as the butcher and the greengrocer make us ill with their decay and stink?" (Angelou, 1978b).

What a timely truth this reference to the absence of traffic education and elementary rules of road safety seems to be, that still continue to bother the Greek population and lead to road traffic accidents, which unfortunately even today constitute a basic etiologic component of cranio-maxillofacial injuries.

CONCLUSIONS

Emmanuel Roides's case of injury after his knocking down by a carriage enriches our knowledge about management of maxillofacial injuries in Athens towards the end of the 19th century, bringing forward the timeless problem of road traffic accidents and road safety, as basic etiological factors of viscerocranium fractures.

REFERENCES

- Angelou A: Emmanuel Roides, The complete works (Greek edition). Hermes, Athens 1978a, volume E', pp. 254-257
- Angelou A: Emmanuel Roides, The complete works (Greek edition). Hermes, Athens 1978b, volume E', pp. 77-97
- Andreadis A: Emmanuel Roides, Biographical note (Greek edition). Athens 1911
- Centenary (Ekatontaetiris): National and Kapodistrian University of Athens (EKPA), Centenary 1837-1937 (Greek edition). Athens 1937, p. 48
- Kassinis KG: The tragic notebook of Emmanuel Roides (Greek edition). Philippotis Editions, Athens 1985
- Martis CS, Marti KC, Rangos BN: From Oral to Maxillofacial Surgery (An Historical Epopee) (Greek edition). Odontiatriko Vima Editions, Athens 2012
- Biris KH: History of National Metsovian Polytechnic School (Greek edition). Athens 1957, p. 525
- Politis L: History of Modern Greek Literature (Greek edition). 4th edition. National Bank Educational Foundation Editions, Athens 1985, pp. 184-185
- Poulakou-Rebelakou E, Tsiamis C: The role of medicine in the life and work of Emmanuel Roides (Greek edition). Archives of Hellenic Medicine 22: 499-507, 2005
- Vitti M: History of Modern Greek Literature (Greek edition). Odysseus Editions, Athens 1978, p. 231
- Xenopoulos Gr: The work of Roides (Greek edition). Panathinaia 4:359, 1904
- Zervou Th: Biographical elements of Roides (Greek edition). "Diavazo" Philological Journal, Issue 96: 8-12, 1984

Διεύθυνση επικοινωνίας:

Αναστάσιος Ι. Μυλωνάς

Θεραπευτήριο «METROPOLITAN»

Εθν. Μακαρίου 9 & Ελ. Βενιζέλου 1

ΤΚ: 18547 Ν. Φάληρο

Τηλ.: 210 4809964, Κιν. 6945977392,

Fax: 210 4809334

e-mail: draimylo@otenet.gr

Address:

Anastassios I. Mylonas

"METROPOLITAN" Hospital

9 Ethn. Makariou & I. El. Venizelou Str.

18547 N. Falirou, Piraeus, Greece

Tel.: 210 4809964, Mob.: 6945977392

Fax: 210 4809334

e-mail: draimylo@otenet.gr